

Osmanlı İstanbul'u Eyüp Bölgesindeki Vakıfların Faiz ve Kira Gelirlerinin Nakit Sermayeleri Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi (1769-1773)

The Effect of Interest and Rent Income of the Foundations of Ottoman Istanbul Eyüp Region on Cash Capitals: Panel Data Analysis (1769-1773)

Baha Mücahid ŞAHİN¹

ÖZ

Nakit para işleterek ya da hem nakit para işleterek hem gayrimenkul kiralayarak gelir elde eden vakıflara literatürde para vakıfları denilmektedir. Para vakıflarını konu edinen çalışmaların incelediği bir husus da bu vakıfların nakit sermayelerinin (asl-i mal, mal-i vakf) büyüklükleri ve bu sermayelerin artış ya da azalışlarının ne miktarda ve nasıl gerçekleştiğidir. Bu çalışmada 1769-1773 yılları arasında Eyüp (Havass-ı Refia) bölgesindeki 12 vakfın faiz ve kira gelirlerinin vakıfların nakit sermayeleri üzerindeki etkisi, panel veri modelleriyle analiz edilmiştir. Analiz için gerekli olan veriler İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi Havass-ı Refia Mahkemesi'nde kayıtlı olan 246 numaralı vakıf muhasebesi defterlerinden elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ilgili dönem itibarıyla faiz gelirlerinin nakit sermayelerin büyümesinde önemli bir etkiye sahip olduğu, kira gelirlerinin ise nakit sermayeler üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Para vakıfları, Nakit sermaye, Faiz geliri, Kira geliri, Panel veri analizi

JEL Sınıflaması: N13, N23, N93

ABSTRACT

Waqfs that generate income by operating cash or by operating cash and renting real estate are called cash waqfs in the literature. One of the issues examined in earlier studies on cash waqfs is the size of the cash capital of such waqfs. Earlier studies have also looked into the amount of increase or decrease in these capitals and how these increases or decreases occur. In the literature, waqfs that earn income only by operating cash or by operating cash and renting real estate are called cash waqfs. In this study, the effects of interest and rental income on the

DOI: 10.26650/ISTJECON2020-0009

* Bu çalışma Doç. Dr. Ömer Karaoğlu danışmanlığında hazırlanan "18. Yüzyıl Şer'iyye Sicillerinde Yer Alan 246 No'lu Muhasebe Defterine Göre Eyüp Vakıfları (1769-1773)" başlıklı yüksek lisans tezinde ortaya konulan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: B.M.Ş. 0000-0002-2832-2701

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Baha Mücahid ŞAHİN,
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İktisat, Doktora Öğrencisi, İstanbul, Türkiye
E-mail/E-posta: bahamucahid@gmail.com

Submitted/Başvuru: 13.02.2020

Revision Requested/Revizyon Talebi:
29.04.2020

Last Revision Received/Son Revizyon:
18.05.2020

Accepted/Kabul: 29.05.2020

Citation/Atf: Sahin, B. M. (2020). The effect of interest and rent income of the foundations of Ottoman Istanbul Eyüp Region on cash capitals: Panel data analysis (1769-1773). *Istanbul İktisat Dergisi - Istanbul Journal of Economics*, 70(1), 183-203.
<https://doi.org/10.26650/ISTJECON2020-0009>

cash capital of 12 waqfs in the Eyüp (Havass-ı Refia) district between 1769-1773 were analyzed with panel data. The data required for the analysis were obtained from the waqf accounting book no. 246 registered at the Havass-ı Refia Court. According to the results of the analysis, it was found that interest revenues had a significant effect on the growth of

cash capitals but that rental income had no effect on cash capitals.

Keywords: Cash waqfs, Cash capital, Interest income, Rental income, Panel data

JEL Classification: N13, N23, N93

EXTENDED ABSTRACT

Ottoman waqfs basically earned income in two ways, namely by renting their real estate and by operating their cash capital using the "muamele-i şer'iyye" methods. Waqfs that generated income by operating cash or by operating cash and renting real estate are called cash waqfs in the literature. The cash capital of cash waqfs could be increased in several different ways after the establishment of the waqf. One of the most commonly used ways was to add the remaining surplus to the cash capital after deducting the total expenses from the total income at the end of each hegira accounting year. Another issue examined in the studies on cash waqfs is the size of the cash capital of these waqfs and the way in which this increased and decreased.

This study is limited to 12 foundations established by ordinary people in Eyüp in the inspection zone of "Havass-ı Refia Kadılığı" between the years 1769-1773. It aims to analyze the effect of waqf revenues on foundation cash capitals based on the data in the waqf accounting records within the framework of an econometric model. This modest study conducted within a very limited time period and area due to the difficulty of obtaining uninterrupted and regular data from archive documents, presents the findings obtained from the analysis and also offers a secondary contribution to the literature through data obtained from the accounting books used in cash-waqf foundation studies. The study shows that they are suitable for analysis by using econometric methods.

The accounting book used in the creation of the data set of this study is among the books recorded by the Ottoman kadi in the şer'iyye court records and is one of the accounting books held by the trustees of the foundation. The accounting

book in question is registered with the number 246 in the records of the Havass-ı Refia Court in the Istanbul Mufti Office Sharia Registry Archives. The data set is based on the information in the income (revenue) sections of the accounting records. In the model, cash capital of the foundations was accepted as the dependent variable and interest and rental income of the foundations were accepted as independent variables. After providing logarithmic transformation for all variables in the model, the series were analyzed using panel data method.

Panel data analysis method was preferred in the study since it enabled the panel data analysis, cross-sectional data and time series data to be analyzed together. The study investigates whether there is an individual or time effect in each unit during the decision process in which panel data model is preferred. For this, F test and Likelihood Ratio (LR) test results were examined. According to these results, the presence of individual effect was determined. As a result of these findings, it was decided according to Hausman test which of the fixed or random effect models would be preferred. According to the test results, the H_0 hypothesis, which says that the random effects model is appropriate, was rejected and the fixed effect model was chosen. In order to estimate and interpret the model, it is necessary to test the assumptions of the fixed effect model. For autocorrelation testing, Bhargava, Franzini and Narendranathan's Durbin Watson Test and Baltagi-Wu's local best invariant test, the modified Wald test for testing heteroskedacity, and Pesaran's CD test for cross-sectional dependence testing were used. Test results for local best invariant tests of Bhargava, Franzini and Narendranathan's Durbin Watson and Baltagi-Wu are 1.0743907 and 1.5401328, respectively. Considering that these values are less than 2, it is concluded that autocorrelation exists in the model. According to the modified Wald test results, the hypothesis H_0 is rejected and it is understood that there is a heteroscedacity according to the units. Finally, cross-sectional dependence was also examined by Pesaran's CD test, and according to the test results, the presence of the cross-sectional dependence was also determined, where hypothesis was rejected. In order to estimate and interpret the model, the problems determined as a result of the tests should be corrected. The presence of autocorrelation, heteroscedasticity and cross-sectional dependence were corrected by Driscoll and Kraay standard errors method.

According to the findings of the analysis, while interest revenues have a statistically significant effect on cash capital at a 90% confidence level, rental revenues do not have a statistically significant effect on the same . Accordingly, a 1% increase in interest revenues increases the cash capital of foundations by 0.43%. This result shows that the interest income of foundations plays a very important role in the accumulation of foundation capitals. In addition to the findings obtained by the econometric analysis conducted in the study, a secondary result is that the waqf data obtained from the foundation accounting books in the sharia court records are suitable to be evaluated by using econometric methods.

1. Giriş

Osmanlı vakıfları temelde gayrimenkullerini kiralayarak ve nakit sermayelerini muamele-i şer'iyeye yöntemlerini kullanarak işletmek suretiyle iki şekilde gelir elde etmekteydi. Bu gelirlere murabaha ve icare (kira) gelirleri adı verilmektedir. Bununla birlikte bu yöntemlerin haricinde vakıflar dönemsel olarak İslam hukukunda icareteyn akdi olarak bilinen bir akit türü sayesinde yine kira geliri kapsamında değerlendirilebilecek ancak görece daha büyük miktarlarda gelirler de elde edebiliyorlardı. Vakıflar, muaccele adı verilen bu gelirlerle arızı bazı durumlar karşısında (doğal afetler, deprem, yangın vs.) hasar gören gayrimenkullerinin tamirat masraflarını kendi sermayeleri üzerinden karşılamaya gerek kalmadan tamir ettirebiliyorlardı. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, 2014; Pantık, 2017). Ancak bu gelir türü vakıflar açısından süreklilik arz eden bir gelir türü olmadığı ve yukarıda bahsi geçen koşulların oluşması halinde dönemsel olarak elde edildiği için bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Osmanlı vakıf sisteminde vakıf nakit sermayelerinin nasıl artırılabilirdiğini anlatmaya geçmeden önce yukarıda da sözü edilen bazı kavramların iktisat disiplini açısından ne anlama geldiğini hatırlamak çalışmanın sonraki kısımlarının daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Menkul bir değerden ya da paradan vakıf tesis edilip edilemeyeceği tartışması fıkıh mezheplerinin ortaya çıktığı dönemlere kadar uzanmaktadır (Özcan, 2003, s. 10). İslam hukukuna göre esas olarak vakfedilecek malın ebedilik vasfı olması gerekmektedir. Para da dâhil olmak üzere menkul mallar - yalnızca kendi başlarına (bir gayrimenkule tabi olmadan) - böyle bir vasfı taşımadıkları için bu malların vakfedilmeleri uygun görülmemekteydi. Diğer taraftan, İslam hukukundaki riba yasağı, paranın ebedilik vasfı kazanabilmesi için yapılması gerekenler karşısında bir engel teşkil etmekteydi. İslam hukukçularının bir bölümü bu engelin genel itibarıyla muamele-i şer'iyeye olarak isimlendirilen, birbirinden küçük nüanslarla ayrılmış birtakım yöntemler aracılığıyla aşılabileceğini söylemişlerdir. Bu görüşe dayanılarak kurulan vakıflara literatürde para vakıfları denilmektedir. Ancak söz konusu görüş birçok fıkhi tartışmayı da beraberinde getirmişti (16. yüzyıl Osmanlı Dünya'sında yaşanan tartışmalar için bkz. Özcan, 2003, s. 28-50). Bu tartışmalar, yukarıda bahsi geçen yöntemlerin uygunluğunu

kabul eden görüşlere rağbet etmiş olan ve dönemin Şeyhülislamı Ebussuud Efendi'nin para vakıflarının uygulamalarına resmiyet kazandırmasından sonra da devam etmişti. Bu noktada söz konusu uygulamaların vakıf vesikalarına yansıyan bazı istilahlarının iktisat bilimi terminolojisi açısından neye tekabül edebileceği ve bu çalışmada bu terminoloji için tercih edilen karşılıklar ifade edilecektir.

Sicillerdeki muhasebe kayıtlarında vakıfların ilgili muhasebe döneminde sahip olduğu nakit sermayeler "asl-i mal" ya da "mal-i vakf" gibi tabirler ile ifade edilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında okuma anlamında kolaylık sağlaması açısından, asl-i mal ya da mal-i vakf tabirleri yerine nakit sermaye ifadesi kullanılacaktır. Nakit sermayeler, vakıf mütevellileri tarafından yukarıda sözü edilen yöntemler kullanılarak vakıfların faaliyet gösterdiği yerlerde borca ihtiyacı olan kişilere genellikle 1 yıl vade ve %10, %12,5 ya da %15'lik oranlarla kredi olarak verilmekteydi. Verilen kredi karşılığında geri alınan fazlalık bu çalışmanın kapsamına alınan muhasebe vesikalarında çoğunlukla "mahsul-i murabahat" bazen de ribh olarak ifade edilmektedir. Kökü ribh kelimesine dayanan murabaha kelimesi "kazandırma, kâr hakkı tanıma" gibi anlamlara gelmektedir (Dönmez, 2006, s. 148-152). Bu kelime zaman içerisinde riba kelimesi ile eşdeğer bir anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Rih kelimesi ise murabaha kelimesinin zamanla değişen bu anlamından uzak bir biçimde kâr, ticaret kazancı, kazanç gibi anlamlara karşılık gelmektedir (Berber, 2013, s. 223-231). Bununla birlikte yukarıda sözü edilen fazlalığın şer'i açıdan meşru olup olmadığı konusundaki tartışmanın İslam Hukuku alanında cereyan ettiğini gözden kaçırmamak gerekir. Bu çalışma ise meseleyi yalnızca iktisadi/finansal boyutunun bir yönüyle ele almayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla çalışmada bahsi geçen fazlalığı ifade etmek üzere, iktisat disiplininde "bir sermaye malını ödünç veren kimseye, ödünç verilen dönemin sonunda verilen fazlalık, sermaye malının kirası" (Dinler, 2015, s. 295) anlamına gelen faiz kavramı kullanılmıştır.

Para vakıflarının nakit sermayeleri, kuruluş aşamalarından sonra süreç içerisinde birkaç farklı yol ile artırılabilmekteydi. Bu yollardan yaygın şekilde kullanılanlarından birisi de çoğunlukla 1 hicri muhasebe yılı sonunda toplam gelirlerden toplam masraflar düşüldükten sonra geriye kalan gelir fazlasının nakit sermayeye

eklenmesiydi (Özcan, 2003, s. 279). Dolayısıyla vakıflar faiz ya da kira gelirlerini artırabildikleri ölçüde nakit sermayelerini büyütebiliyorlardı. Bunun haricinde yeni vakfedilen paraların nakit sermayeye eklenmesi yoluyla ya da yine süreç içerisinde çok sık olmamakla birlikte vakıf gayrimenkullerinin istibdal¹ yoluyla nakite çevrildikten sonra elde edilen meblağın nakit sermayeye eklenmesiyle de nakit sermayeler artırılabilmekteydi (Özcan, 2003, s. 278-279; Çiftçi, 2001, s. 163-170).

Para vakıflarını konu edinen çalışmaların incelediği bir diğer husus ise vakıfların nakit sermayelerinin büyüklükleri ve bu sermayelerin artış ya da azalışlarının ne miktarda ve nasıl gerçekleştiğidir. Bu çalışmalarda, çoğunlukla vakfiye vesikalarından, vakıf tahrir defterlerinden, selatin ve vüzera vakıfları için müstakilen tutulmuş hesap defterlerinden, şer'iyye sicillerinde yer alan ve borç ilişkisinin detaylarını kaydeden idane hüccetlerinden vs. hareket edilerek daha ziyade nitel yöntemler kullanılmıştır. Bunun haricinde şer'iyye sicillerindeki vakıf muhasebesi kayıtlarından hareketle yapılmış çalışmalar, bu kayıtlarda yer alan verileri bazı nicel yöntemler kullanarak analiz etmekle birlikte tespit etmeyi amaçladıkları ilişkileri ekonometrik bir model çerçevesinde açıklamak çabasına girişmemişlerdir. Ancak yine de sicillerde muhasebeleri kaydedilmiş olan vakıfların çoğunluğunun selatin ya da vüzera vakfı olmayıp sıradan insanların kurduğu görece daha küçük sermayeli vakıflar olduğu düşünüldüğünde, bu kaynaklar etrafında şekillenen çalışmaların Osmanlı vakıf tarihindeki boşlukları doldurmada oldukça önemli olduğu açıktır. Çünkü küçük sermayeli de olsa bu vakıfların kuruldukları yerlerde sosyal ve iktisadi açıdan önemli işlevler gördükleri ve toplumun önemli ihtiyaçlarını karşıladıkları bilinmektedir.

Vakıf muhasebesi kayıtlarında yer alan verilerden hareket ederek vakıf gelirlerinin vakıf nakit sermayeleri üzerindeki etkisini ekonometrik bir model çerçevesinde analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma 1769-1773 yılları arasında Havass-ı Refia Kadılığı'nın denetleme bölgesinde kalan Eyüp'te sıradan insanların kurduğu 12 vakfın, 5 yıllık bir dönemiyle sınırlıdır. Arşiv vesikalarından kesintisiz ve düzenli veriler elde edebilmenin güçlüğü nedeniyle oldukça dar bir zaman aralığı ve sınırlı bir bölge için yapılmış olan bu mütevazı çalışmanın -analiz sonucunda elde

¹ "İstibdal" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, 2001, s. 319-320.

edilen bulgular yanında- diğer bir amacı literatür için ikincil bir katkı olarak vakıf/ para vakfı çalışmalarında kullanılan sicillerdeki muhasebe verilerinin ekonometrik yöntemler kullanılarak da analiz edilebilmeye uygun olduğunu göstermek olacaktır.

2. Literatür Değerlendirmesi

Osmanlı vakıflarının hukuki mahiyetini, sosyal-iktisadi ve mali tarihini inceleyen çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu bölümde yalnızca konumuzu ilgilendiren tarafıyla, şer'iyye sicillerindeki kayıtlardan yola çıkılarak ortaya konulmuş, özellikle de vakıfların nakit sermayeleri ile gelir ve giderleri üzerine kaleme alınan çalışmalar incelenecektir.

Murat Çizakça, Bursa Şer'iyye Sicillerinde kayıtlı 6 sicili kaynak olarak hazırladığı çalışmada vakıfların kâr/sermaye oranları ve ömürleri konularını incelemiştir (Çizakça, 1993). Bu çalışma sicillerdeki vakıf muhasebesi kayıtlarının gündeme getirilerek para vakıflarının sermayeleri, faiz oranları, ömürleri ile ilgili tartışmaların ortaya çıkmasında ön açıcı bir nitelik taşımaktadır. Çizakça konu ile ilgili çalışmalarına sonraki yıllarda da devam etmiştir (Çizakça, 1995, 2000, 2017). Özel olarak vakıfların sermaye biriktirme konusundaki işlevlerini inceleyen yazar, yalnızca nakit para işleterek gelir elde eden vakıflara odaklanmıştır. Yaptığı araştırmalar neticesinde vakıfların bir sermaye birikim aracı olmaktan çok bir sermaye dağıtım aracı olduğunu tespit etmiştir.

Yine şer'iyye sicillerinden hareket edilerek Havass-ı Refia bölgesinde para ve kredi ilişkileri üzerine yapılan önemli bir çalışmayı burada zikretmek son derece önemlidir. Çünkü bu çalışma, konu ile ilgili ve müstakil olarak 18. yüzyıl Havass-ı Refia bölgesi için yapılmış ilk ve neredeyse tek çalışmadır. Yavuz Cezar 1993'te Eyüp ilçesinin tarihinin araştırılması için başlatılan bir proje kapsamında Havass-ı Refia kadılığına ait 3 sicili incelemiş, Eyüp bölgesindeki vakıflar ile Eyüp bölgesi sakinleri arasında ilgili dönemde tespit edebildiği para ve kredi ilişkilerini analiz etmiştir (Cezar, 1998). Cezar söz konusu çalışmada sicillerdeki tereke kayıtlarından hareket etmiştir. Ancak bu kayıtların vakıf sermayeleri ya da vakıfların gelir türleri hakkında herhangi bir bilgi içermemesinden dolayı çalışmada yalnızca vakıflar ve Eyüp sakinleri arasında gerçekleşen borç ilişkileri analiz edilebilmiştir.

Çalışmanın sonuçlarına g¼re 18. y¼zyıl ortalarında b¼lgede ve çevre alanlarda işkolları çeşitlenip, ihtisaslaişırken buna paralel olarak parasal ilişkilerde de gelişmeler yaşanmış ve bu ilişkileri teminat altına alan bir hukuki çerçeve ortaya çıkmıştır. 18. y¼zyıl Ey¼p'¼nde ticari hayatın içindekilerden sıradan insanlara kadar geniş bir kitle mevcut mekanizmalardan yararlanmıştır. Sicillerde bahsi geçen konular ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılabilen kaynaklar ise çalışmamızın birincil kaynağı olan 246 no'lu muhasebe defterinin de içine dâhil olduğu şer'iyye sicillerindeki vakıf muhasebesi defterleridir. B¼yle bir muhasebe defterinden yola çıkarak 18. y¼zyılda Havass-ı Refia b¼lgesinde cari vakıfları inceleyen bir çalışma ise s¼z¼ edilen konular ile ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir (Akel, 2019). Akel, çalışmasında 1804-1809 yılları arasında Ey¼p b¼lgesinde 23 vakfı incelemiş, 5 yıllık bir d¼nemde bu vakıfların mali durumlarını analiz etmiştir. Çalışma kapsamına alınan vakıflar 5 yıllık s¼rede en y¼ksek kar seviyesini 1809 yılında elde ettikleri muaccelle gelirleri sayesinde yakalayabilmiştir. Çalışma bu bulguyla vakıf devamlılığın sağlanması muaccelle gelirlerinin önemini vurgulamaktadır.

Konunun teorik çerçevesi ve konuyla ilgili genel bilgiler ihtiva etmesi açaşından ön açaıcı bir diğer çalışma ise İsmail Kurt'un 1994 yılında doktora tezi olarak hazırladığı ve 1996 yılında yayınladığı çalışmasıdır (Kurt, 1996). Bu çalışmada şer'iyye sicillerindeki arşiv malzemesi (vakfiyeler, muhasebe defterleri, vakıf tahrir defterleri) genişçe tanıtılmış, şer'iyye sicillerinde yer alan para vakıflarının bir listesi hazırlanmıştır. Ancak bu çalışmada özel olarak vakıfların sermayeleri ya da sermayelerini nasıl biriktirdiklerini açaıklamak üzere herhangi bir çaba sarf edilmemiştir.

Tahsin Özcın, Üsk¼dar şer'iyye Sicillerindeki vakfiyeler, idane h¼ccetleri, vasiyetnameler, icmal muhasebe kayıtları, para vakıfları ile ilgili dava kayıtları gibi geniş bir arşiv malzemesi kullanarak hazırladığı çalışmasında, vakıfların nakit sermayeleri ve bu sermayelerin artırılması konusunda ayrıntılı bilgiler vermektedir (Özcın, 2003). Özcın çalışmasında çok sayıda örnek vaka incelemiş, para vakıflarının zaman içerisinde önemli miktarlarda nakit sermaye birikimine yol açağığını tespit etmiştir. Bununla birlikte vakıfların sermayeleri üzerinde kira ya da faiz gelirlerinden hangilerinin etkili olduğuna dair bir inceleme yapmamıştır.

Yine Bursa bölgesi para vakıflarını, vakıf muhasebesi kayıtlarından yola çıkarak ayrıntılı olarak inceleyen bir başka çalışma ise Cafer Çiftçi'nin 1544-1588 ve 1749-1795 tarihleri ile sınırlı doktora tezidir (Çiftçi, 2001). Çiftçi çalışmasında kaynak olarak Çizakça'nın yukarıda bahsi geçen çalışmalarında kullandığı kaynakları kullanmakla beraber olabildiğince farklı muhasebe kayıtlarını da incelemeye çalışmıştır. Ayrıca Çiftçi, Çizakça'dan farklı olarak Bursa vakıflarının sosyo-ekonomik işlevlerini de görmek istediğinden incelediği sicillerde yer alan vakıfların gayrimenkullerinden elde edilen kira gelirlerini de analizine dâhil etmiştir. Çiftçi'nin çalışmasının bir bölümünde vakıfların ömürleri ile ilgili yaptığı analiz sonucunda ulaştığı sonuçlar ilginçtir. Çiftçi bu kısımda 278 adet vakfı gelir elde etme türlerine göre tasnif etmiştir. Buna göre 278 vakfın 21'i yalnızca gayrimenkulleri üzerinden, 199'u yalnızca nakit para işleterek, 58'i ise hem gayrimenkulleri üzerinden hem de nakit para işleterek gelir elde etmektedir. Sermayelerine göre ortalama en uzun yaşayan vakıf türü hem gayrimenkul geliri elde eden hem nakit para işleterek gelir elde eden vakıflardır.

Süleyman Kaya bir dizi çalışmasında (Kaya, 2007a, 2007b, 2010, 2014), Osmanlı toplumunda kredi ilişkileri, para vakıfları, bu vakıfların gelir elde etme yöntemleri, vakıf sermayelerinin büyüklükleri ve yıllara göre artış ya da azalış miktarları gibi konular üzerine eğilmiştir. Kaya, ağırlıklı olarak konunun teorik ve hukuki mahiyeti üzerinde yoğunlaşsa da meselenin iktisadi-mali tarafıyla da ilgili önemli bilgiler vermektedir. 18. yüzyıl sonlarında Üsküdar'da 81 para vakfını incelediği çalışması, vakıfların işlettikleri nakit sermayeler, nakit sermaye işletme yöntemleri, faiz oranları, yıllık giderleri ve yıllık faiz ve kira gelirleri hakkında ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir. Muhammed Emin Durmuş, İsmail Bektaş ve Arif Akkaya'nın yine Üsküdar para vakıfları üzerine yaptıkları çalışmalar (Durmuş, 2016; Bektaş, 2017; Akkaya, 2018), Özcan ve Kaya'nın çalışmalarının bir devamı ve tamamlayıcısı olarak görülebilir.

Son yıllarda konunun popüler bir yönünün de olmasının etkisiyle özellikle de para vakıflarını inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Gürsoy, çalışmalarında para vakıflarının muhasebe ve çalışma sistemlerini, sosyo-ekonomik hayat içerisindeki pozisyonlarını, devletin iktisadi-mali durumlarından nasıl etkilendiklerini

incelemiştir (Gürsoy, 2011, 2015, 2019). Koyunoğlu 17. yüzyıl İstanbul'unda faaliyet gösteren 50 vakfın muhasebe defterini analiz etmiştir (Koyunoğlu, 2008). Korkut ve Bulut para vakıflarının uyguladıkları faiz oranları, modern finans kurumları ile para vakıflarının mukayese edilmesi, para vakıflarının sermaye birikiminde oynadıkları roller gibi konularla ilgilenmişlerdir (Korkut, 2014, 2018; Bulut ve Korkut, 2016, 2017). Reyhan para vakfı mütevellilerinin vakıf yönetimindeki tutumlarının muhasebe kayıtlarındaki yansımalarını ve para vakıflarının finansal kuruluşlar olmaları bakımından mahiyetlerinin Osmanlı'da kapitalist ilişkileri nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışma kapsamına aldığı vakıfları mahalle, köy ve hırfet olmak üzere üç başlık altında örnek vakalar üzerinden değerlendirmiştir. Osmanlı'da para vakıflarının Avrupa bankalarına kıyasla küçük sermayeli ancak mekânsal dağılım bakımından daha sık olduğunu tespit etmiştir. Reyhan'a göre bu durum Osmanlı'da kapitalist ilişkilerin ne derece yayıldığını göstermektedir (Reyhan, 2008).

Sonuç itibarıyla vakıf müesseselerini değişik perspektiflerden araştırma kapsamına alan çalışmaların zengin bir literatür oluşturduğu söylenebilir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi hiçbir çalışma, konuyla ilgili arşiv vesikalarından elde edilen verileri ekonometrik bir model çerçevesinde açıklama çabasına girişmemiştir. Bununla birlikte Osmanlı'da vakıf kurumun yüzyıllar boyunca işlerliğini sürdürdüğü göz önünde bulundurulduğunda tarihsel süreç içerisinde bu kurumda yaşanan dönüşümler ve yapının nasıl işlediği konusunda ayrıntılı bilgiye sahip olabilmek için farklı metotlar kullanılarak, farklı dönemleri kapsayan ve farklı bölgelerle sınırlı çok sayıda çalışmaya ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Zira kısa dönemlerle sınırlandırılan bölgesel çalışmaların sayıları arttığı takdirde görece daha uzun bir dönemi kapsayan çalışmalar için söz söylemek kolaylaşacaktır.

3. Malzeme ve Veri Seti

Vakıf muhasebesi defterleri vakıfların mütevellileri ya da kâtipleri aracılığıyla yıldan yıla tutulmuş defterlerdir. Bu defterler daha sonra belirli aralıklar ile kadılar ve şahitler huzurunda kontrol edilmekte ve şer'iyeye sicillerine kaydedilmektedir (Çiftçi, 2001, s. 36-37). Bu çalışmanın veri setinin oluşturulmasında yararlanılan

defter de kadıların, vakıf mütevellilerinin tuttuğu muhasebe defterlerini kontrol ederken siciller içerisinde kayıt altına aldıkları defterler arasında yer almaktadır. Söz konusu defter İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicili Arşivlerinde Havass-ı Refia Mahkemesine ait sicillerde 246 numara ile kayıtlıdır.

Sicillerdeki muhasebe defterlerinde yer alan bir muhasebe kaydı genellikle ihtiva ettiği bilgiye göre künye, gelirler (irad), giderler (masarif ve vezaif), borçlular (zimem) ve şerh gibi kısımlara ayrılmaktadır. Künye bölümünde çoğunlukla vakfın konumu, adı, vâkifi, mütevellisi, muhasebesinin kontrol edildiği zaman aralığı gibi bilgiler yer almaktadır. Gelirler bölümü vakıf gelirlerinin miktarları ve bu gelir miktarları ile ilgili detaylardan oluşmaktadır. Giderler bölümünde ise vakıfların çeşitli giderleri için yaptıkları harcamalar ve vakıf görevlileri için ödedikleri ücretler kaydedilmektedir. Borçlular bölümünde vakıfların borç verdiği kişilerle ilgili ayrıntılar (kredi olarak verilen ya da verilmeyen toplam nakit sermaye miktarı, borçlunun ismi, borçlunun mesleği, borç verilirken alınan teminat vs.) bulunmaktadır. Son olarak şerh bölümünde ise kontrol edilen muhasebe kaydının kısa bir özeti (vakfın ilgili dönemde kâr ya da zarar etmesi durumunda neler yapıldığı, muhasebe kaydında yapılan işlemlerin özetlenmesi vs.) yer almaktadır.

Muhasebe kayıtlarının bahsi geçen bölümleri arasında, bu çalışmanın konusu itibarıyla özel olarak ilgilendiği bölüm, gelirler bölümüdür. Faiz geliri, kira geliri ve vakıfların nakit sermayelerine ilişkin bilgiler, bu bölümde kaydedilmektedir.

Çalışmanın zaman ve mekân sınırlarının belirlenmesinde 246 no'lu defterin kısıtları ve analiz için seçilecek vakıflara ait verilerin her bir sene itibarıyla tespit edilebilmesinin güçlüğü belirleyici olmuştur (246 no'lu muhasebe defteri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Şahin, 2018). Söz konusu vesikalardan alınan veriler 1769-1773 (h. 1183-1187) seneleri arasında 5 yıllık bir dönem, Eyüp (Havass-ı Refia) bölgesi ve hem kira hem faiz geliri elde eden 12 vakıf ile sınırlıdır.

Veri seti oluşturulurken, analizde yer alacak 12 vakfın nakit sermayeleri, faiz gelirleri ve kira gelirlerine ilişkin nominal verilerin reel hale getirilmesi gerekmektedir. Çünkü bahsi geçen dönemde pek çok neden kısa vadede fiyatları etkilemekteydi.

G¼çlü hasatlar fiyatların d¼Őmesine, zayıf hasat veya savaşlar fiyatların y¼kselmesine neden oluyordu. Fiyatlar d¼nya ¼lçeęindeki enflasyon eğilimlerinden de etkileniyordu. Ancak uzun vadede fiyat artışlarının en ¼nemli nedeni taęŐiřlerdi. TaęŐiř işlemi ile devlet, ek gelir sağlamak amacıyla, para biriminin g¼m¼ř iğeriğini azaltarak g¼m¼ř iğeriği daha d¼ř¼k sikkeleri piyasaya s¼rmekteydi. Osmanlı akęesinin g¼m¼ř iğeriği 15. y¼zyılın ortalarında yaklaşık 0.9 gramdan 19. y¼zyılın ortalarında 0.0083 grama gerilemiştir. Bir başka deyişle para biriminin g¼m¼ř iğeriği 100 kattan fazla azalmıştır. TaęŐiř sayesinde devlet, aynı miktarda g¼m¼řle itibari değeri daha fazla miktarda sikke basıyor ve b¼ylece akęe ve daha sonraki yıllarda kuruş cinsinden yapmakla y¼k¼ml¼ olduğu ¼demelerini daha az g¼m¼ř ile karşılayabiliyordu. Bu uygulama bug¼nk¼ devletin kâğıt para basmasına ¼ok benziyordu (Pamuk, 2000, s. 6-8). Bu enflasyonist ortam, ¼alıřmanın incelediği 5 yıllık d¼nem içerisindeki iktisadi g¼stergeler ¼zerinde de etkili olmuştur. Dolayısıyla ¼alıřma kapsamına alınan vakıfların muhasebe kayıtlarından elde edilen verilerin enflasyondan arındırılarak reel hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için de Pamuk'un 1469 yılını baz yıl olarak kabul edip İstanbul fiyatlarına ilişkin b¼y¼kl¼ k¼ç¼kl¼ vakıfların hesap defterlerinden saray mutfağı hesap defterlerine kadar geniş ve ¼eřitli bir kaynak havuzundan derlediği verileri esas alarak hazırladığı ¼alıřmasında yer alan t¼keticici fiyatları endeksi kullanılmıştır (Pamuk, 2000, s. 12-18).

Modelde yer alacak değişkenler bahsi geçen t¼keticici fiyatları endeksine b¼l¼nerek enflasyondan arındırıldıktan sonra bağımlı değişken olarak vakıfların nakit sermayeleri, bağımsız değişkenler olarak ise vakıfların faiz ve kira gelirleri kabul edilmiştir.² T¼m değişkenler için logaritmik d¼n¼ř¼m sağlandıktan sonra seriler panel veri modelleri kullanılarak analiz edilmiştir.

4. Model ve Y¼ntem

1990'lı yıllardan itibaren uygulamalı ¼alıřmalarda tercih edilmeleriyle yaygınlaşan panel veri analizleri, yatay kesit veriler ve zaman serisi verilerinin birlikte analiz edilebilmesinde kullanılmaktadır.

² Reel veriler ve T¼FE rakamları için bkz. Ek 1, Ek 2 ve Ek 3.

Panel veri analizlerinde hem sabit parametre hem de eğim parametrelerinin birimlere ve zamana göre sabit olduğu modellere klasik model adı verilmektedir. Eğim parametresinin sabit, sabit parametrenin sadece birimlere göre değiştiği tek yönlü panel veri modellerine ise birim etkiler modeli denilmektedir (Tatoğlu, 2018, s. 62). Söz konusu birim etkilere hata terimi gibi tesadüfi bir değişken olarak davranılıyorsa tesadüfi etkili model, her bir yatay kesit gözlem için tahmin edilen bir parametre olarak davranılıyorsa sabit etkili model söz konusu olmaktadır.

Çalışmada hangi panel veri modelinin tercih edileceğine karar verilme aşamasında öncelikle her bir birimde birim etkisi ya da zaman etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun için klasik modelin uygun olup olmadığını sınavan F testi ve Olabilirlik Oranı (LR) testi sonuçları incelenmiştir. F testinde tüm birim etkilerin sıfıra eşit olduğunu söyleyen H_0 hipotezi sınanırken, olabilirlik oranı testinde birim etkilerin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu söyleyen H_0 hipotezi sınanmaktadır (Tatoğlu, 2018, s. 168-174). Her iki test sonucuna göre H_0 de hipotezleri reddedilmiş, birim etkilerin varlığı tespit edilerek klasik modelin uygun olmadığı anlaşılmıştır. Bu sonuçlar neticesinde sabit ya da tesadüfi etkili modelden hangisinin tercih edileceğine Hausman testi sonucuna göre karar verilmiştir. Test sonuçlarına göre tesadüfi etkiler modelinin uygun olduğunu söyleyen H_0 hipotezi reddedilmiş, sabit etkili modelin seçilmesine karar verilmiştir. Buna göre çalışmada kullanılacak olan model (1) numaralı eşitlikte ifade edilmiştir.

$$lnktsrmye_{it} = \beta_0 + \beta_1 lfaiz_{it} + \beta_2 lkira_{it} + \mu_i + \epsilon_{it} \quad (1)$$

Yukarıdaki modelde $lnktsrmye$ bağımlı değişkeni vakıfların nakit sermayelerini, $lfaiz$ bağımsız değişkeni vakıfların faiz gelirlerini, $lkira$ bağımsız değişkeni vakıfların kira gelirlerini, μ birim etkisi, i alt indisi 12 vakfı ve t alt indisi de 5 yıllık zamanı ifade etmektedir.

Modelin tahmin edilip yorumlanabilmesi için sabit etkili model varsayımlarının test edilmesi gereklidir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını sınamak için Jarque-Bera normallik testi, Otokorelasyon sınanması için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson Testi ve Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testi, heteroskedasitenin sınanması için Wald testi ve birimler arası korelasyonun sınanması için de Pesaran'ın CD testi uygulanmıştır.

Jarque-Bera normallik testi sonuçlarına göre verilerin normal dağıldığını söyleyen H_0 hipotezi reddedilememiş, verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir.

Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson ve Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testlerinin test istatistikleri sonuçları sırasıyla 1.0743907 ve 1.5401328'dir. Bu değerlerin 2'den küçük oldukları göz önünde bulundurulduğunda modelimizde otokorelasyonun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Heteroskedasitenin incelendiği Wald testi sonuçlarına göre ise H_0 hipotezi reddedilmekte, birimlere göre heteroskedasitenin olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak birimler arası korelasyon da Pesaran'ın CD testi ile incelenmiş, test sonuçlarına göre yine H_0 hipotezi reddedilmiş birimler arası korelasyonun varlığı tespit edilmiştir.

Modelin tahmin edilip yorumlanabilmesi için yapılan testler sonucunda saptanan sorunların düzeltilmesi gereklidir. Otokorelasyon, heteroskedasite ve birimler arası korelasyonun varlığında standart hatalar, Driscoll ve Kraay standart hatalar yöntemi ile düzeltilebilmektedir (Driscoll ve Kraay, 1998, s. 549-560). Sabit etkili model, Driscoll ve Kraay Standart hatalar ile tahmin edildikten sonra elde edilen bulgular ve yukarıda bahsi geçen testlerin istatistik değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Sabit Etkili Model Tahmin Sonuçları

	Katsayı	Drisc/Kraay Standart Hatalar	t Testi	$p> t $
lfaiz	0,42955	0,1676194	2,56	0,062**
lkira	-0,90483	0,1211469	-0,75	0,497
sabit	5,3989	1,341232	4,03	0,016*
Jarque-Bera Test	R^2	F İstatistik	LR Test	Hausman Test
4.15	0,3362	37,63	35,80	22,87
Wald Test	D-W Test	Baltagi-Wu Test	Pesaran's CD Test	F Test
1126,59	1.0743907	1,5401328	6,308	16,66

Not: Tabloda STATA uygulaması kullanılarak yapılan analiz sonuçlarından elde edilen bulgular yer almaktadır. * ve ** işaretleri sırasıyla değişkenlerin %95 ve %90 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki tabloda yer alan değerlerden F istatistik değeri modelin genel olarak anlamlı olduğunu, R^2 değeri ise bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkende meydana gelen değişimlerin %33'ünü açıklayabildiğini göstermektedir. t testi sonuçlarına göre faiz gelirleri %90 güven düzeyinde nakit sermaye üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahipken, kira gelirleri nakit sermayeler üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Buna göre faiz gelirlerindeki %1'lik bir artış vakıfların nakit sermayelerinde %0,43'lük bir artışa neden olmaktadır.

5. Sonuç

Bu çalışmada 1769-1773 yılları arasında Havass-ı Refia (Eyüp) bölgesindeki 12 vakfın nakit sermayeleri ve gelir türleri arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda vakıfların nakit sermayeleri ile faiz gelirleri arasında %90 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre faiz gelirlerindeki %1'lik artış vakıfların nakit sermayelerini %0,43 oranında artırmaktadır. Bu sonuç vakıfların faiz gelirlerinin vakıf sermayelerinin birikimi sürecinde son derece önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Vakıfların kira gelirleri ise nakit sermayeler üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip değildir. Sonuçlar konu ile ilgili iktisat tarihi literatüründe yapılan çalışmalarda yer alan bilgiler ile de uyumludur. Kira gelirlerinin nakit sermayeler üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmamasının muhtemel bir nedeni çalışma için seçilen zaman aralığındaki verilerin 12 vakfın mutad kira gelirlerini yansıtmaması olabilir. Çünkü söz konusu dönem 1766 tarihli büyük İstanbul depreminden 3 sene sonraya tekabül etmektedir. Vakıf gayrimenkullerinin önemli bir kısmının söz konusu depremde yıkıldığı ve 3 yıllık süre içerisinde tamir edilemeyen gayrimenkuller de olabileceği göz önünde bulundurulursa kira geliri verilerinin istatistiki olarak anlamsız çıkması anlaşılabilir.

Vakıfların nakit sermayelerindeki değişimleri açıklamaya yönelik yapılacak çalışmalarda analize dahil edilecek örneklemin (başka bölgelerde yer alan vakıfların ilgili verileri, zaman aralığı) genişletilmesi ve bu çalışmanın analizinde bağımsız değişken olarak kullanılan gelir türlerinin haricinde nakit sermayeler üzerinde etkili olması muhtemel başka değişkenlerin de modele dâhil edilmesi, konuyla ilgili daha

net şeyler söylemeyi mümkün kılabilir. Bundan dolayı sözü edilen sonuçlara ihtiyatla yaklaşmak daha doğru olur. Çalışmada yapılmış olan ekonometrik analiz ile elde edilen bulgulara ek olarak ulaşılan ikincil bir sonuç, şer'iyye sicillerindeki vakıf muhasebesi defterlerinden elde edilen vakıf verilerinin ekonometrik yöntemler kullanılarak değerlendirilebilmeye uygun olduklarının anlaşılmasıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Akel, A. S. (2019). *Şer'iyye Sicillerinde Yer Alan 346 No'lu Muhasebe Defterine Göre Eyüp Vakıfları (1804-1809)* (Yüksek Lisans Tezi). İÜ SBE İktisat Tarihi ABD, İstanbul.
- Akkaya, A. (2018). *18. Yüzyılın Sonlarında Muhasebe Kayıtları Işığında Üsküdar Para Vakıfları* (Yüksek Lisans Tezi). SAÜ SBE İslam Ekonomisi ve Finansı ABD, Sakarya.
- Bektaş, İ. (2017). *Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyılın İlk Yarısında Üsküdar Para Vakıfları* (Yüksek Lisans Tezi). SAÜ SBE İslam Ekonomisi ve Finansı ABD, Sakarya.
- Berber, M. A. (2013). Osmanlı Devleti'nde Riba Kavramı. 2. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*. 5. 221-232.
- Bulut M. ve Korkut C. (2016). Finansal istikrar ve para vakıfları etkisi: Rumeli para vakıfları örnekleri. *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, 1, 55-76.
- Bulut M. and Korkut C. (2017). A Look at Cash Waqfs as Islamic Financial Institutions and Instruments. Efendić, V., Hadžić, F. and Izhar H (Ed.). *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development*. (s. 85-95) içinde. doi: 10.1007/978-3-319-45029-2
- Çiftçi C. (2001). *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri (1554-1588 ve 1749-1795 Yılları Arası Vakıf Muhasebe Kayıtları Işığında)* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi SBE Tarih (Yeniçağ Tarihi) ABD, Ankara.
- Çizakça, M. (1993). *Risk sermayesi, özel finans kurumları ve para vakıfları*. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı.
- Çizakça, M. (1995). Cash waqfs of Bursa, 1555-1823. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 38, 313-354.
- Çizakça, M. (2000). *A History of Philanthropic Foundations the Islamic World the Seventh Century to the Present*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Çizakça, M. (2017). *İslam Dünyasında Vakıflar*, Genç, E. S (Çev.). Konya: KTO Karatay Üniversitesi.
- Dinler, Z. (2013). *İktisada Giriş*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

- Driscoll, J. C. and Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *The Review of Economics and Statistics*, 80, 549-560.
- Dönmez, İ. K. (2006). Murabaha. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 148-152.
- Durmuş, M. E. (2016). *Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları* (Yüksek Lisans Tezi). SAÜ SBE İslam Ekonomisi ve Finansı ABD, Sakarya.
- Gürsoy, Ç. (2011). *Şeyhü'l-İslâm Ömer Hüsameddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıflarına Dair Meşihat Arşivi'ndeki 1698 Numaralı Defterin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İÜ SBE İktisat Tarihi ABD, İstanbul.
- Gürsoy, Ç. (2015). *Osmanlı'da para vakıflarının işleyişi ve muhasebe uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi para vakıfları* (Doktora Tezi). İÜ SBE İktisat Tarihi ABD, İstanbul.
- Gürsoy, Ç. (2019). Aynı ve Başka: Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi para vakfı kayıtları (1491-1828). *Bellekten*, 83, 95-124.
- Kaya, S. (2007b). XVIII. yüzyıl Osmanlı Toplumunda kredi ilişkilerinin hukuki boyutu. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3, 13-41.
- Kaya, S. (2007a). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi SBE İlahiyat ABD, İstanbul.
- Kaya, S. (2010). XVIII. yüzyıl sonlarında Üsküdar vakıflarının gelir kaynakları. *Divan: Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi*, 17, 95-132.
- Kaya, S. (2014). *Osmanlı hukukunda icareteyn*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Korkut, C. (2014). *Cash Waqfs as Financial Institutions: Analysis of Cash Waqfs In Western Thrace at the Ottoman Period* (Master Thesis). Yıldırım Beyazıt University The Institute of Social Sciences Department of Economics, Ankara.
- Korkut, C. (2018). *İslam Ekonomisinde Sermaye Oluşumu, Birikimi ve Yapısı: Fon Biriktirmede Türkiye İçin Model ve Politika Önerileri* (Doktora Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi SBE İslam Ekonomisi ve Finans ABD, İstanbul.
- Koyunoğlu, H. H. (2008). Para vakıfları muhasebe defterlerine göre 17. yüzyıl İstanbul uygulaması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8, 253-304.
- Kurt, İ. (1996). *Para vakıfları nazariyat ve tatbikat*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı para vakıfları: kanûni dönemi Üsküdar örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2000). İstanbul ve diğer kentlerde 500 yıllık fiyatlar ve ücretler 1469-1998. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Pantik, R. (2017). Osmanlı'da icareteyn uygulaması hakkında yeni değerlendirmeler. *Vakıflar Dergisi*, 48, 75-104.
- Reyhan, C. (2008). *Osmanlı'da kapitalizmin kökenleri: kent-kapitalizm ilişkisi üzerine tarihsel-sosyolojik bir çözümleme*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şahin, B. M. (2018). *18. Yüzyıl Şer'iyye Sicillerinde Yer Alan 246 No'lu Muhasebe Defterine Göre Eyüp Vakıfları* (Yüksek Lisans Tezi). İÜ SBE İktisat Tarihi ABD, İstanbul.
- Tatoglu, F. Y. (2018). *Panel veri ekonometrisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Ek 1: Çalışma Kapsamına Alınan Vakıfların Nominal ve Reel Nakit Sermayeleri (Akçe)

Vakıf Adı	Yıllar														
	1183			1184			1185			1186			1187		
	Nominal	Reel		Nominal	Reel		Nominal	Reel		Nominal	Reel		Nominal	Reel	
Ahmed Dede Mescid-i Şerifi Vakfı	12000	749,06		12000	627,62		12000	631,58		12000	643,78		12000	698,49	
Arpacı Hayreddin Mescid-i Şerifi Vakfı	9681,6	604,34		9681,6	506,36		9681,6	509,56		9681,6	519,40		9681,6	563,54	
Baba Haydar Nakşibendi Mescid-i Şerifi Vakfı	39177,6	2445,54		43887,6	2295,38		16536	870,32		170364	913,97		17307,6	1007,43	
Dökmecibaşı Sancaktar Camii-i Şerifi Vakfı	19080	1191,01		19080	997,91		19080	1004,21		19080	1023,61		19080	1110,59	
Evlince Baba Mescid-i Şerifi Vakfı	9912	618,73		9912	518,41		9912	521,68		9912	531,76		9912	576,95	
Hibetullah Havace Camii-i Şerifi Vakfı	18462	1152,43		18462	965,59		18462	971,68		18000	965,67		18000	1047,73	
İslambey Mescid-i Şerifi Vakfı	15600	973,78		15600	815,90		15600	821,05		15249,6	818,11		15249,6	887,64	
Rüstem Çelebi Vakfı	26700	1666,67		26700	1396,44		26700	1405,26		26700	1432,40		26700	1554,13	
Şaban Ağa Çeşmesinin Mesalihinine Mekvufe Nukudu	133560	8337,08		133560	6985,36		133560	7029,47		157020	8423,82		162660	9467,99	
Şaban Efendi Vakfı	7200	449,44		7200	376,57		7200	378,95		7200	386,27		7200	419,09	
Taşçı El-Hac Seyyidi Vakfı	18000	1123,60		25200	1317,99		25200	1326,32		25200	1351,93		25200	1466,82	
Yakup Usta'nın Camii-i Şerifi Mesalihinine Mekvufe Nukudu	99780	6228,46		99780	5218,62		99780	5251,58		102480	5497,85		105270	6127,47	
TÜFE	16,02			19,12			19			18,64			17,18		

Not: Bu tabloda yer alan vakıflar ile ilgili veriler İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi Havassı- Refa Mahkemesi'nde kayıtlı 246 No'lu sicilini, 89b-1, 104a-2, 5b-1, 78a-1, 99a-1, 125b-1, 72a-1, 75b-1, 79b-1, 96b-1, 111b-1, 89a-1, 100b-2, 136a-1, 75a-1, 85b-1, 105b-1, 118a-1, 73a-1, 78b-2, 97b-3, 90a-2, 105b-2, 108b-3, 72b-1, 76a-1, 79b-2, 97b-1, 97b-1, 108b-2, 92b-1, 93a-2, 127b-1, 80a-1, 95a-3, 111b-2, 83a-1, 96a-1, 108b-1, 108b-1, 92b-2, 94b-1, 126a-2 numaralı varaklarında yer alan vakıf muhasebesi kayıtlarından derlenmiştir. Tablonun sonundaki Tüfe endeksi ise Şevket Pamuk'un İstanbul ve diğer kentlerde 500 yıllık fiyatlar ve ücretler 1469-1998* başlıklı çalışmasından alınmıştır.

Ek 2: Çalışma Kapsamına Alınan Vakıfların Nominal ve Reel Faiz Gelirleri

Vakıf Adı	Yıllar											
	1183		1184		1185		1186		1187		1188	
	Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel
Ahmed Dede Mescid-i Şerifi Vakfı	1800	112,36	1800	94,142	1800	94,737	1800	96,567	1800	1800	1800	104,77
Arpacı Hayreddin Mescid-i Şerifi Vakfı	720	44,944	720	37,657	720	37,895	720	38,627	720	720	960	55,879
Baba Haydar Nakşibendi Mescid-i Şerifi Vakfı	5040	314,61	4860	254,18	2340	123,16	2010	107,83	2590	2590	2590	150,76
Dökmecibaşı Sancaktar Cami-i Şerifi Vakfı	2850	177,9	2850	149,06	2850	150	2850	152,9	2850	2850	2850	165,89
Evlince Baba Mescid-i Şerifi Vakfı	500	31,26	600	31,381	600	31,579	600	32,189	360	360	360	20,955
Hibetullah Havace Cami-i Şerifi Vakfı	2040	127,34	2040	106,69	2040	107,37	2040	109,44	2040	2040	2040	118,74
Islambey Mescid-i Şerifi Vakfı	1000	62,422	1000	52,301	1000	52,632	2280	122,32	2280	2280	2280	132,71
Rüstem Çelebi Vakfı	3943	246,13	4005	209,47	4005	210,79	4005	214,86	4005	4005	4005	233,12
Şaban Ağa Çeşmesinin Mesalihine Mevkufe Nukud	13800	861,42	13800	721,76	13800	726,32	8500	456,01	8952	8952	8952	521,07
Şaban Efendi Vakfı	1080	67,416	1080	56,485	1080	56,842	1080	57,94	1080	1080	1080	62,864
Taşçı El-Hac Seyyidi Vakfı	2700	168,54	3780	197,7	3780	198,95	3780	202,79	3780	3780	3780	220,02
Yakup Usta'nın Cami-i Şerif Mesalihine Mevkufe Nukudu	12100	755,31	12100	632,85	12100	636,84	15570	835,3	15780	15780	15780	918,51
TÜFE	16,02		19,12		19		18,64		17,18			

Not: Bu tabloda yer alan vakıflar ile ilgili veriler İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi Havass-ı Refia Mahkemesi'nde kayıtlı 246 No'lu sicilün, 89b-1, 104a-2, 5b-1, 78a-1, 99a-1, 125b-1, 72a-1, 75b-1, 79b-1, 96b-1, 111b-1, 89a-1, 100b-2, 136a-1, 75a-1, 85b-1, 105b-1, 118a-1, 73a-1, 78b-2, 97b-3, 90a-2, 105b-2, 108b-3, 72b-1, 76a-1, 79b-2, 97b-1, 108b-2, 92b-1, 93a-2, 127b-1, 80a-1, 95a-3, 111b-2, 83b-1, 83a-1, 96a-1, 108b-1, 108b-2, 94b-1, 126a-2 numaralı varaklarında yer alan vakıf muhasebesi kayıtlarından derlenmiştir. Tablonun sonundaki TÜFE endeksi ise Şevket Pamuk'un "İstanbul ve diğer kentlerde 500 yıllık fiyatlar ve ücretler 1469-1998" başlıklı çalışmasından alınmıştır.

EK 3: Çalışma Kapsamına Alınan Vakıfların Nominal ve Reel Kira Getirileri

Vakıf Adı	Yıllar											
	1183		1184		1185		1186		1187		1188	
	Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel
Ahmed Dede Mescid-i Şerifi Vakfı	450	28,089888	450	23,536	450	23,684	450	24,142	510	29,686		
Arapacı Hayreddin Mescid-i Şerifi Vakfı	6936	432,9588	6936	362,76	6936	365,05	6936	372,1	6936	403,73		
Baba Haydar Nakşibendi Mescid-i Şerifi Vakfı	1560	97,378277	1920	100,42	2337	123	2337	125,38	2337	136,03		
Dökmecibaşı Sancaktar Cami-i Şerifi Vakfı	1620	101,1236	1620	84,728	1620	85,263	1620	86,91	1620	94,296		
Evlice Baba Mescid-i Şerifi Vakfı	7086	442,3221	6762	353,66	6762	355,89	6906	370,49	6296	366,47		
Hibetullah Havace Cami-i Şerifi Vakfı	1215	75,842697	1215	63,546	1215	63,947	1215	65,182	1215	70,722		
İslambey Mescid-i Şerifi Vakfı	10818	675,2809	10818	565,79	10818	569,37	10818	580,36	10818	629,69		
Rustem Çelebi Vakfı	720	44,94382	720	37,657	720	37,895	720	38,627	720	41,909		
Şaban Ağa Çeşmesinin Mesalihinine Mevkufe Nukud	7900	493,13358	7900	413,18	7900	415,79	8460	453,86	7920	461		
Şaban Efendi Vakfı	360	22,47191	360	18,828	360	18,947	360	19,313	360	20,955		
Taşçı El-Hac Seyyidi Vakfı	3624	226,21723	3624	189,54	3624	190,74	3624	194,42	3624	210,94		
Yakup Usta'nın Cami-i Şerif Mesalihinine Mevkufe Nukudu	180	11,235955	180	9,4142	180	9,4737	180	9,6567	180	10,477		
TÜFE		16,02		19,12		19		18,64		17,18		

Not: Bu tabloda yer alan vakıflar ile ilgili veriler İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi Havass-ı Refia Mahkemesi'nde kayıtlı 246 No'lu sicilini, 89b-1, 104a-2, 5b-1, 78a-1, 99a-1, 125b-1, 72a-1, 75b-1, 79b-1, 96b-1, 100b-2, 136a-1, 75a-1, 85b-1, 105b-1, 118a-1, 73a-1, 78b-2, 97b-3, 90a-2, 105b-2, 108b-3, 72b-1, 76a-1, 79b-2, 97b-1, 97b-1, 108b-2, 92b-1, 93a-2, 127b-1, 80a-1, 95a-3, 111b-2, 83b-1, 83a-1, 96a-1, 108b-1, 92b-2, 94b-1, 126a-2 numaralı varaklarında yer alan vakıf muhasebesi kayıtlarından derlenmiştir. Tablonun sonundaki Tüfe endeksi ise Şehvet Pamuk'un İstanbul ve diğer kentlerde 500 yıllık fiyatlar ve ücretler 1469-1998* başlıklı çalışmasından alınmıştır.

